

УДК 347:341.

ПРОБЛЕМИ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ THE PROBLEMS OF THE INHERITED RELATIONS IN AN INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Вусенко Ю.В.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

На сьогоднішній день велика кількість людей є суб'єктами спадкових відносин. У статті аналізуються колізійні норми щодо спадкування у міжнародному приватному праві. Вони розглядаються як основний інструмент, за допомогою якого можна досягти певного узгодження в національних системах права, зменшення відмінностей між ними на основі загальноновизнаних принципів права та передових концепцій правової культури.

Ключові слова: спадкування, спадкоємці, спадкодавці, колізії права, іноземний елемент.

На сегодняшний день большое количество людей является субъектами наследственных отношений. В статье анализируются коллизионные нормы относительно наследования в международном частном праве. Они рассматриваются как основной инструмент, с помощью которого можно достичь определенного согласования в национальных системах права, уменьшения отличий между ними на основе общепризнанных принципов права и передовых концепций правовой культуры.

Ключевые слова: наследование, наследники, наследодатели, коллизии права, иностранный элемент.

The conflict rules on inheritance in a private international law are analyzed in this article. These rules deal with one of the main tool to achieve a harmonization of national systems of law. To reduce the differences between them on the basis of universally recognized principles of law and advanced concepts of legal culture are presented.

Key words: inheritance, heritors, testator, conflict of laws, foreign element.

Постановка проблеми. Спадкові відносини – це та сфера суспільного життя, в рамках якої виникає значна кількість проблем юридичного характеру. У сучасних умовах з урахуванням масовості міграції населення, розширення сфери різноманітних міжнародних обмінів об'єктивно посилюється необхідність правової регламентації спадкування засобами міжнародного приватного права.

Метою статті є дослідити та обґрунтувати необхідність застосування колізійних норм спадкового права як найважливіших механізмів у сфері міжнародного приватного права, що потребує якісно нових підходів в аспекті модернізації регулювання приватноправових відносин сучасності.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:**

– охарактеризувати проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві;

– з'ясувати сутність спадкових правовідносин та їх особливості в різних правових системах;

– визначити основні колізії в спадковому праві різних держав;

– визначити підстави та причини колізій, які виникають у спадкових правовідносинах, що ускладнені іноземним елементом.

Стан дослідження. Звичайно, деякі аспекти колізійного регулювання були вже теоретично досліджені в науці міжнародного приватного права, в тому числі колізії міжнародного спадкування. Помітний внесок у розвиток доктрини міжнародного приватного права зробили: М.М. Богуславський, М.І. Брун, Л.Н. Галенська, Д.Х. Гольська, А.С. Довгерт, О.М. Жильцов, В.П. Звеків, О.В. Кабатова, О.Р. Кібенко, В.І. Кисіль, В.М. Корецький, С.М. Лебедев, Л.А. Лунц, О.М. Макаров, О.І. Муранов, Б.Е. Нольде, Н.В. Орлова, І.С. Пе-

ретерський, А.А. Попов, А.А. Рубанов, О.М. Садиков, Г.С. Фединак, О.М. Федоров та ін. Але, незважаючи на непереврене значення робіт цих науковців для розвитку доктрини міжнародного приватного права, комплексного теоретичного осмислення питань міжнародного спадкування, причому саме на сучасному рівні, в Україні явно бракує.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивна реальність потребує адекватного правового регулювання відносин міжнародного приватноправового характеру. Так, світові процеси глобалізації економіки, інтеграційні тенденції по уніфікації та кодифікації права, подальша диверсифікація правовідносин, інтернаціоналізація соціального життя, збільшення обсягу правової регламентації потребують кардинальних змін у вітчизняній парадигмі колізійного права, поліпшення колізійної техніки щодо її деталізації та побудови правових механізмів, здатних оперувати нормативним матеріалом для досягнення відповідного правового регулювання [1, с. 144].

Існування колізій у МПП, зокрема колізій у міжнародному спадкуванні, зумовлено наявністю іноземного елемента, відмінностями між національними правопорядками, а також взаємодією національних правових систем, зокрема у галузі спадкового права.

Зокрема, у матеріалах порівняльного дослідження спадкового права в країнах ЄС, опублікованих Німецьким інститутом нотаріату в 2009 р., відзначається зростання актуальності проблем міжнародного спадкування, що зумовлено низкою обставин: у деяких країнах Союзу проживає значна кількість осіб – громадян інших країн Союзу (наприклад, в Німеччині це 1,8 мільйона чоловік, а в Люксембурзі громадяни інших країн ЄС складають близько 20 відсотків населення); багато громадян країн, що входять до ЄС, мають банківські рахунки або нерухому власність в інших державах (за даними німецьких банків більше 1 мільйона німців володіють за кордоном нерухомістю) [2, с. 138].

Колізії у міжнародному спадкуванні обумовлюються такими факторами: зв'язком спадкових відносин більше ніж з однією правовою системою, плюралізмом правових систем і їх здатністю до взаємодії.

Пов'язаність спадкових відносин з різними правовими системами може з'явитися внаслідок руху суб'єктів різних правових систем через державні кордони і поширення майнових відносин на міждержавному просторі. Територіальні бар'єри між різними державами почали долатись особливо у другій половині ХХ сторіччя, через що представники багатьох верств населення з різних країн активно пересуваються з країни до країни, залишаючи при цьому своїх родичів і своє майно у різних країнах. Мобільність населення дедалі зростає, що обумовлює збільшення кількості випадків поселення громадян однієї країни на території іншої. Міжнародні потоки іноземців призводять до того, що вони поступово отримують осідливість в нових країнах, перевозять туди свої сім'ї і майно, формують їх на новому місці. Крім того, спадкодавці можуть мати спадкоємців в різних країнах, вони також можуть залишити своє спадкове майно в кількох країнах. До збільшення проблем міжнародного спадкування призводить тенденція придбання іноземцями нерухомого майна в інших країнах [3, с. 132].

На збільшення кількості майна померлих осіб, щодо якого повинні бути застосовані норми МПП також впливають: шлюби з іноземцями, придбання подвійного громадянства, міжнародні інвестиційні процеси, економічна і лінгвістична пов'язаність регіонів [3, с. 134].

Плюралізм правових систем, як передумова виникнення колізій означає, що спадкове право різних країн має значні розбіжності у регулюванні процесу спадкування. Вони зумовлені у значній мірі історичними, економічними, релігійними, моральними, культурними, соціальними і іншими чинниками. Спадкове право найбільш консервативне, воно по суті є продовженням і доповненням права власності, містить чимало положень, що випливають з права власності, яке діє на певній території у певний період [4, с. 163].

Норми спадкового права загалом відзначаються єдністю соціально-економічних функцій, проте мають значні відмінності і характерні особливості у різних системах права. Розбіжності між внутрішніми законами спадкування частково мають технічну природу, як, наприклад, ситуація з процедурою переходу майна при спадкуванні: в країнах континентальної Європи спадкування є універсальним правонаступництвом, що означає безпосередній перехід прав і обов'язків спадкодавця до спадкоємців, а у країнах загального права спадкове майно спершу потрапляє до особистого представника померлого, який передає його спадкоємцям тільки після процедури очищення від боргів, тобто, після розрахунків з кредиторами. Частково такі розбіжності відображають різні погляди на інтереси, що підлягають захисту: наскільки вони беруться до уваги тим чи іншим законодавством, настільки підлягають захисту права одного, який пережив, подружжя, урівнення прав законних і незаконних дітей, надання певним категоріям спадкоємців за законом обов'язкових часток і т. ін [5, с. 179-180].

Зокрема, неоднаковими є правила, що стосуються заповіту. Наприклад, законодавство ФРН дозволяє спільні заповіти між подружжям; взаємні заповіти відомі в праві Англії, США. Для права Італії, Польщі заповіт – односторонній акт, тому двоє чи більше осіб не можуть викласти свою волю в одному документі незалежно від того, на чию користь заповіт складався. Французький цивільний кодекс прямо забороняє спільні і взаємні заповіти. У ФРН, Швейцарії, Франції існує інститут договорів про спадкування, що діють з моменту їх укладання і не можуть бути розірвані в односторонньому порядку [6, с. 376].

Різний підхід спостерігається і щодо змісту законодавчих приписів. Законодавство деяких країн дозволяє у заповіті робити визначення виключно щодо розпорядження майном і призначення спадкоємців. Інші, крім розпоряджень майнового характеру і визначення кола спадкоємців, допускають у заповіті також положення щодо визнання позашлюбної дитини, призначення неповнолітньому опікуна, призначення виконавця заповіту і т. п. [6, с. 379].

У французькому праві є три види заповідальних розпоряджень (легатів): універсальні, часткові, сингулярні. Універсальні легати являють собою такі заповідальні розпорядження, за допомогою яких вся сукупність прав і обов'язків спадкодавця переходить до одного чи декількох осіб; за легатом по універсальному титулу здійснюється перехід лише певної частини спадкового майна; сингулярні легати мають своїм предметом лише окремі майнові права.

Досить часто принцип свободи заповіту обмежується на користь сім'ї спадкодавця, що неоднаково виражається у праві різних країн [7, с. 341-345].

Зазвичай до числа спадкоємців за законом законодавець прираховує найближчих родичів померлого і його чоловіка (дружину). Проте коло таких спадкоємців неоднакове в різних законодавствах [7, с. 346].

Окрему групу країн у плані спадкового права становлять країни мусульманського права. Мусульманське право значно обмежує свободу заповіту. Основним тут є спадкування за законом. Спадкодавець не може змінити встановлений правом порядок спадкування і в змозі розпорядитися у заповіті лише третьою частиною спадкового майна на користь осіб, які не входять у коло спадкоємців за законом. Відсутня рівність чоловіка і жінки: жінка може отримати лише половину долі чоловіка; спадкоємцем не можуть бути особи, які належать до інших релігій чи віросповідань.

У спадковому праві країн тропічної Африки частіше за все визначено, що спадок ділиться між найближчими родичами померлого. Традиційно спадкує старший син, або сини спадкодавця. Якщо їх немає – старша дочка. Лише в деяких країнах чоловіку (дружині), який пережив, надається право отримати половину майна померлого. У полігамних сім'ях жінки отримують долі, які залежать від кількості дітей у кожній з них. За окремим порядком спадкуються сільськогосподарські землі, врожай і домашня худоба: на їх спадкування впливають право чи звичай громади, племені, релігії, секти померлого.

Спадкове право України визнає спадкування за законом і за заповітом. Цивільний кодекс запроваджує такі інститути спадкового права як заповіт подружжя, шість черг спадкоємців, спадковий договір, секретний заповіт, тощо.

Передумовою виникнення колізій спадкового права вважається і взаємодія національних правових систем у цій галузі. Така взаємодія виражається у застосуванні в одній країні норм спадкового права, які існують в іншій країні щодо ускладненого іноземним елементом спадкування і позитивному ставленню до набутих в іншій країні суб'єктивних спадкових прав.

Установлюючи колізійні норми внутрішнього спадкового права, кожна держава самостійно визначає межі дії власних законів і законів інших країн до спадкових відносин, виходячи з власних пріоритетів і прагнень певним чином гарантувати перехід прав і обов'язків померлого до його нащадків чи держави. Тому будь-яку колізійну норму, що стосується міжнародного спадкування можна визнати такою, яка певним чином забезпечує взаємодію різних систем права щодо спадкового відношення, допускаючи чи ні дію іноземного спадкового права на своїй території. Як видається, такий допуск іноземного права може бути лише у тому випадку, коли іноземні норми будуть відповідати цілям і характеру норм власної правової системи для забезпечення відповідного переходу прав і обов'язків у процесі між-

народного спадкування і для забезпечення недоторканості належним чином придбаних спадкових прав [8, с. 203].

Взаємодія різних систем права у регулюванні спадкових відносин здійснюється шляхом визнання прав, що виникли при спадкуванні за кордоном, і шляхом встановлення і застосування правових норм, що стосуються спадкування своїм громадянином за кордоном, коли спадкоємцю надаються суб'єктивні права і накладаються обов'язки. За концепцією визнання набутих прав, законодавство національної системи права щодо правосуб'єктності не впливає на визнання «іноземних» прав, що виникли при спадкуванні. Це обумовлюється тим, зокрема, що визнанню іноземного права не перешкоджає той факт, що здатність до володіння таким же правом не входить до змісту правосуб'єктності громадянина за законом цієї країни тому, наприклад, що її правова система взагалі не знає подібного права [6, с. 377].

Так само не мають значення умови спадкування, що не відомі національній системі права, але встановлені за іноземним законом – останній буде визнаватись. Тому громадянин буде вважатись спадкоємцем, якщо він може спадкувати за іноземним законом, і навпаки, якщо громадянин згідно з іноземним законом не визнається спадкоємцем, – він не буде суб'єктом спадкування за національним законом. Аналогічно з цим, майно, яке не може спадкуватись за іноземним законом, не може бути успадковане за національною системою права. У тому випадку, якщо іноземний закон визнає певні суб'єктивні права при спадкуванні, – національний закон також повинен визнати правомірність таких прав, а також дії і їх наслідки, що впливають із вказаних прав [6, с. 233].

Описаний допуск дії іноземного права може бути лише у тому випадку, коли іноземні норми будуть відповідати нормам власної правової системи щодо забезпечення недоторканості суб'єктивних спадкових прав. Тому виключенням із концепції визнання суб'єктивних прав може бути їх протиріччя важливим основам національного законодавства країни.

Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що колізія у міжнародному спадкуванні постає у вигляді протиріччя між системами права в цілому і нормами права, зокрема, що стосуються міжнародного спадкування у різних країнах через їх здатність до взаємодії. Тому, колізію в міжнародному спадкуванні слід визначити як таку правову ситуацію, в якій відносини по спадкуванню пов'язані з двома або більше національними системами права, що шляхом взаємодії здатні їх регулювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кармаза О. О. Юридичний аспект заповіту та його форми (міжнародно-правовий аналіз) / О. О. Кармаза // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 34 [у 2-х ч.]. – Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – 2002. – С. 143 – 147.
2. Кармаза О. О. Міжнародно-правовий аналіз спадкування за заповітом / О. О. Кармаза // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 41. – Ч. I. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – 2003. – С. 138 – 139.
3. Кисіль В. І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації / В. І. Кисіль. – К.: Україна, 2000. – 320 с.
4. Кибенко О. Р. Міжнародне приватне право: навч.-практ. посіб. / О. Р. Кибенко. – Х.: Еспада, 2003. – 512 с.
5. Міжнародне приватне право: навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Гайворонського, професора В. П. Жушмана. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 237 с.
6. Міжнародне приватне право / за ред. Р. Д. Дмитрієва. – [2-ге вид.]. перероб. і доп. – М.: Проспект, 2004. – 688 с.
7. Павлова І. У. Міжнародне приватне право: підручник. – М.: ЭКСМО, 2005. – 752 с.
8. Международное частное право: Иностранное законодательство. – М.: «Статут», 2000. – 892 с.